

PROBLEMI SODOBNE DRUŽBE

NEKAJ MISLI OB TRIKOTNIKU JUGOSLAVIJA — SEV — EGS

V zadnjem času je nekaj pomembnih dogodkov v Jugoslaviji in v mednarodnih ekonomskih odnosih zaostrilo vprašanje, ki o njem pri nas razpravljamo že dolgo — kakšni so sedaj in kako naj se razvijajo v prihodnje stiki z dvema najmočnejšima gospodarskopoličnima skupinama v Evropi: z vzhodnim *Svetom za vzajemno gospodarsko pomoč* (SEV) in zahodno *Evropsko gospodarsko skupnostjo* (EGS).

Med te dogodke in procese bi lahko na naših tleh šteli razpravo o temeljnih smereh za nadaljnji razvoj našega gospodarskega sistema, razpravo in resolucijo zvezne skupščine o smernicah za izdelavo sedemletnega gospodarskega načrta, razpravi in resoluciji VIII. kongresa ZKJ in V. kongresa ZKS ter ves splet problemov, ki se je drastično izrazil v sklepu zveznega izvršnega sveta o začasnem zamrznjenju cen. Na mednarodnem prizorišču bi lahko mednje uvrstili naslednje procese in dogodke: sedanjó zaključno fazo koordinacije med razvojnimi načrti za gospodarstvo posameznih članic SEV, ki ji bo v drugi polovici letošnjega leta sledilo sklepanje trgovskih pogodb in sporazumov o gospodarskem sodelovanju za plansko obdobje 1966—1970; sklenitev sporazuma o sodelovanju SFRJ pri delu organov SEV, ki smo ga z udeležbo naše delegacije na XIX. zasedanju Sveta in z vključitvijo naših strokovnjakov v delo nekaterih organov SEV že pričeli uresničevati; in *last but not least* sporazum o enotnih cenah za žito, ki ga je EGS dosegla konec lanskega novembra, bližajoči se sporazum o poenotenju cen za druge pomembne kmetijske pridelke v EGS ter čedalje hitrejšé padanje notranjih carin ter zaostrovanje diskriminacije proti tretjim partnerjem v tej grupaciji.

Jugoslavijo ti dogodki neposredno prizadevajo. V razpravi o tem, kakšna naj bi bila naša reakcija in kako naj se prilagodimo naštetim novostim v tem smislu, da bomo podprli čim hitrejši in stabilnejši razvoj našega gospodarstva ter prispevali k razvoju socialističnih družbenoekonomskih odnosov doma in v svetu, ne gre za nič več in nič manj kot za to, kakšna naj bo naša dolgoročna ekonomskopolitična orientacija navzven in navznoter.

Razumljivo je, da lahko pridemo do opredeljenih in utemeljenih zaključkov na tako kompleksnem problemskem območju le z ustrezno kompleksno analizo ekonomske in politične narave — analizo, ki uporablja tudi precizne kvantitativne metode. Takega namena pričujoči članek nima in ne more imeti. V njem bomo skušali izraziti samo nekaj misli ob razpravah, ki o tem potekajo pri nas.

Zato bomo skušali najprej na kratko orisati razvojni stopnji, ki sta ju dosegla SEV in EGS, ter njune vplive na naše stike s tema integracijskima skupinama; nato pa začrtati obrise naših dosedanjih akcij v zvezi s tem ter omeniti poglobitve možnosti in nevarnosti, ki jih postavlja pred nas interakcija s SEV in z EGS.

Zdi se, da danes tako za EGS kot za SEV že velja naslednja ugotovitev. Obe grupaciji sta nastali predvsem kot gospodarska instrumenta blokvske politike, ki naj bi zagotovila blokoma trdno gospodarsko podlago na evropskih tleh, hkrati pa bila učinkovito orodje politiki sile na gospodarskem področju. Danes je položaj že drugačen. Prav gotovo je res, da elementi politike sile v razvoju obeh grupacij še igrajo določeno vlogo, kar velja za EGS v precej obilnejši meri kot za SEV; vendar pa kaže, da je gospodarski element skozi leta tudi spričo vidne difuzije nekdaš togih blokovskih tvorb vse očitneje stopal v ospredje. Sedaj sta EGS in SEV objektivni resničnosti, ki slonita na precej trdno zraslih, notranje organsko povezanih gospodarskih temeljih; kohezijske sile v njih so — v EGS morda malo bolj, v SEV morda malo manj — gospodarsko avtohtone, zasnovane v logiki produkcijskega sistema kapitalističnih in socialističnih družbenih ustrojev.

Posebno vidno se je izražal prehod od »političnega« k »ekonomskemu« zraščanju zadnja leta v SEV. Proces integracije je v zadnjih treh, štirih letih že prešel točko, ko je spričo precej nasilnega sovjetskega pritiska na druge članice kazalo, da se utegne krivulja povezovanja zasukati navzdol. Zlasti očitno je to postalo konec lanskega in v začetku letošnjega leta po spremembah v sovjetskem vodstvu. Politiko, ki je v SEV težila k ustvarjanju supernacionalnega gospodarskega in potem še političnega organizma, so povezali z osebnostjo Nikite Hruščova; in medtem ko so sovjetski politični krogi po porazu supernacionalnih teženj ob romunskem odporu in v zaostrenih razpravah glede hegemonističnih in avtarkističnih skrajnosti še molčali, je bila politika supernacionalizma z odhodom Hruščova posredno obsojena. Zdaj, ko teče integracijski proces med pripravami za dokončne sklepe, ki naj veljajo za plansko obdobje 1966—1970, skozi eno odločilnih obdobj, v vseh članicah SEV in zlasti v Sovjetski zvezi močno poudarjajo interese skupnosti socialističnih držav, včlanjenih v SEV, še posebno izrazito pa potrebo po usklajevanju med temi skupnimi interesi in nacionalno neodvisnostjo ter svobodo odločanja sleherne izmed njih posebej. Izhodišče je, kot kaže zdaj, predvsem gospodarski interes sleherne članice SEV — in glavne sile, ki ženejo integracijo dalje, so tiste, ki izvirajo iz zavesti o velikih prednostih, kakršne ustvarja združevanje in razširjanje gospodarskih prostorov.

Navzlic omenjenim nasprotjem, ki so v precej ostri obliki ovirala delo SEV še pred dvema letoma, je ta integracijska skupina vendarle dosegla zelo pomembne uspehe. V obdobju 1951—1962 je industrijska proizvodnja v SEV naraščala povprečno za 11,4 odstotka, v EGS pa za 7,5 odstotka. Indeks zunanjetrgovinske ekspanzije s podlago 1950 = 100 znaša v letu 1962 za ves svet 250, za SEV pa 385. Udeležba SEV v svetovni industrijski proizvodnji se je v obdobju 1950—1965 povečala od 18 na 31 odstotkov. Članice SEV so zgradile dva močna energetska povezovalna sistema, več kot 5000 kilometrov dolgi naftovod Prijateljstvo (ZSSR, ČSSR, Poljska, DR Nemčija, Madžarska in zdaj še Romunija) ter električni sistem Mir (iste države, priključuje pa se tudi Bolgarija). Po tem elektroenergetskem sistemu so v letih 1962 in 1963 že izmenjali 3 do 4 milijarde kilovatnih ur. Industrijska standardizacija je v precejšnji meri prešla na enotni sistem DOST. Zadnji in zaradi administrativnega določanja cen najtežavnejši korak pa so uresničili z ustanovitvijo Mednarodne

banke za gospodarsko sodelovanje. Prek nje so članice SEV prešle z dvostranskimi plačili na multilateralni kliring, ki sloni na transferabilnem rublju. Ta je s trdnim tečajem vezan na sovjetski rubelj, ki ima zlato podlago. Poleg teh velikih akcij bi lahko našteali še dolgo vrsto manjših, kjer sodelujejo med seboj posamezne članice.

EGS: integracija in diskriminacija

Integracija je stekla v Evropski gospodarski skupnosti z drugačnih izhodišč kakor v Svetu za vzajemno gospodarsko pomoč. Ustanovni rimski sporazumi, ki so pričeli veljati 1. januarja 1958, določajo, da naj članice EGS ustvarijo carinsko unijo, izvajajo skupno zunanjetrgovinsko politiko, omogočijo prosto notranje prelivanje kapitala in »prosto poslovno dejavnost« ter zgradijo gospodarsko in politično unijo do leta 1970.

Predsednik komisije EGS Walter Hallstein je leta 1962 primerjal razvojni program EGS s tristopenjsko raketo: prva stopnja carinska unija, druga stopnja ekonomska unija in tretja politična unija. »Vžiganje« teh treh stopenj pa je doslej potekalo hitreje, kakor so predvidevali rimski sporazumi. Oktobra 1962 je izvršna komisija EGS objavila »Aksijski program«, po katerem naj bi celotno integracijo dokončali že do leta 1968. Notranje industrijske carine se bodo do 1. januarja 1966 znižale za osem desetih nivoja, na katerem so bile v januarju 1957. Najvažnejša ovira, notranje nesoglasje o skupnih cenah in carinah za kmetijske pridelke, je bila konec lanskega leta s sporazumom o enotnih cenah za žito delno, s pripravljajočimi se sporazumi za druge kmetijske pridelke pa bo verjetno sredi letošnjega leta dokončno odstranjena.

EGS je z odpravljanjem notranjih carin in z vrsto drugih integracijskih ukrepov močno povečala svoj delež v svetovni trgovini. Ta delež je znašal predlanskim 28 odstotkov (ZDA 16 in SEV 15 odstotkov). Zdaj v EGS intenzivno razpravljajo o skupnem valutnem sistemu in o enotnem nastopu pri svetovnih monetarnih vprašanjih.

To, kar nas v zvezi z EGS najbolj zanima, pa je njen odnos do zunanjih partnerjev. Ob tem velja omeniti vsaj dve najvažnejši določili »skupne zunanjetrgovinske politike«. Prvo je dejstvo, da sprejemajo vse članice EGS skupne carinske tarife za uvoz iz tretjih držav. Te carinske tarife so dobili tako, da so izračunali aritmetično sredino vseh nacionalnih tarif, ne glede na to, kakšne tarife so veljale v velikih članicah (torej tudi velikih uvoznikih) in kakšne v manjših. Za večino industrijskih proizvodov so bile nacionalne tarife nekaterih pomembnih uvoznikov precej nizke (npr. ZR Nemčija), zdaj pa se povečujejo na raven skupnega povprečja. Naj naštejemo samo nekaj primerov.

Carina za rezani les je znašala v ZR Nemčiji in Franciji 7 odstotkov, skupna tarifa pa bo znašala 15 odstotkov. Carina za lesno galanterijo je v ZR Nemčiji znašala 10 odstotkov, skupna pa bo znašala 18 odstotkov. V Italiji sulfite celuloze sploh niso carinili, predvidena pa je skupna carina 6 odstotkov. Za usnje in obutev bo skupna carina znašala 20 odstotkov, za mesne konzerve 26 odstotkov, za tobak 30 odstotkov in za bombažne tkanine 17 odstotkov.

Še težavnejšo oviro ustvarja sistem prelevmana. Po tem sistemu mora uvoznik razen uvozne cene plačati tudi razliko med uvozno in domačo ceno, ki je za vse območje EGS enaka. Prelevman torej določa, da mora uvoznik za uvozno blago plačati enako ceno kakor za domače blago, pri tem pa vplačuje razliko v skupni sklad EGS. Prelevman velja predvsem za trgovino s kmetij-

skimi pridelki. Skupni kmetijski sklad EGS, ki črpa sredstva iz vplačanih diferenc med uvoznimi in domačimi cenami kmetijskih pridelkov, pa s temi sredstvi subvencionira domače kmetijstvo v EGS, mu tako omogoča povečevanje produktivnosti ter ga konkurenčno usposablja za nastop na notranjem tržišču — a tudi na tržišču izven EGS. Prelevman se tako spreminja v močno orožje za boj proti zunanjim kmetijskim dobaviteljem, predvsem proti razvijajočim se državam in drugim kmetijskim izvoznikom — med njimi pa je tudi Jugoslavija.

Dosedanji odnosi med Jugoslavijo in SEV ter EGS

V zadnjih letih so se naši gospodarski odnosi s SEV razvijali dokaj zadovoljivo. Poglavitna oblika sodelovanja je bila blagovna izmenjava, a v zadnjem času se vse bolj razvijajo tudi industrijska kooperacija, znanstveno-tehnično sodelovanje ter sodelovanje pri razvoju različnih vej gospodarstva.

Udeležba SEV v jugoslovanskem uvozu je znašala leta 1962 — 21,3 odstotka, leta 1963 22,8 odstotka in leta 1964 28,6 odstotka. V izvozu je bil SEV udeležen leta 1962 s 24,3 odstotka, leta 1963 s 26,7 odstotka in leta 1964 s 34,1 odstotka. Struktura našega izvoza v SEV je dokaj ugodnejša kakor struktura izvoza v EGS. Po podatkih Ekonomske politike 636/1964 je znašal izvoz naše opreme v SEV približno 35 odstotkov celotnega jugoslovanskega izvoza opreme, približno trikrat več od izvoza naše opreme v zahodno Evropo.

Najbolj razviti so naši gospodarski odnosi z ZSSR in Poljsko. Po doslej sklenjenih sporazumih z ZSSR naj bi se naša strojna industrija specializirala za proizvodnjo, ki bi ustrezala potrebam ZSSR po nekaterih tipih orodnih strojev, kmetijskih in tekstilnih strojev, po napravah za kemično in živilsko industrijo, transformatorskih napravah, elektromotorjih, napravah za visoko napetost in kablji. Sovjetska strojna industrija pa naj bi zadovoljila naše potrebe po težkih orodnih strojih, nekaterih kmetijskih strojih, težkih tovarnjakih in dizlovih lokomotivah, velikih energetske napravah, kompletnih metalurških obratih, rudniški opremi ter elektronskih instrumentih. Seveda pa je razvoj kooperacije in specializacije v daljšem razdobju odvisen tudi od tega, kako naglo bomo uveljavljali zares racionalno delitev dela, ki bo omogočala velikoserijsko proizvodnjo z obojestranskimi gospodarskimi koristmi.

Naše sodelovanje s Poljsko je prebrodilo začetno fazo, kjer prevladuje predvsem blagovna izmenjava, in prehaja v obdobje specializacije in kooperacije. Kooperacijske sporazume s Poljsko je sklenila vrsta naših podjetij. Iz te države uvažamo elektrarne, cementarne, električne vlake, kompletne strojne naprave ter opremo za železarne in rudnike. Izvažamo na Poljsko orodne in rudniške stroje, malolitražne avtomobile, izdelke strojne in elektroindustrije, žerjave in rezervne dele. Vse to sodelovanje poteka delno med samimi podjetji, delno pa ga razvijajo in koordinirajo v vrsti mešanih komisij za posamezne gospodarske panoge.

V podobno smer, četudi še ne tako intenzivno kakor s Poljsko in ZSSR, se razvija naše sodelovanje z DR Nemčijo, CSSR, Madžarsko, Romunijo in Bolgarijo.

Pri vsem tem nastaja nekaj vprašanj, ki so precej trajna in jih ne bo mogoče rešiti prav zlahka. Med njimi so predvsem vključevanje naših izvoznih in uvoznih zmogljivosti v koordinacijo planiranja, ki poteka v SEV; stanje

v naši plačilni bilanci, o katerem bomo spregovorili nekaj besed pozneje, in odnosi v sistemu cen.

Sporazum o sodelovanju SFRJ pri delu nekaterih organov SEV, ki sta ga vlada SFRJ in SEV sklenila v lanskem septembru, je odprl vrata za to, da bo SEV pri koordiniranju planov in pri sklepanju gospodarskih dogovorov za 1966—1970 že lahko upošteval naše dobavne možnosti in kupne potrebe. Doslej se je Jugoslavija glede tega že večkrat soočila z zelo neugodnim stanjem. Članice SEV so namreč z medsebojnimi dobavami pokrivala le malo manj kot tri četrtine vseh uvoznih potreb. Asortima preostalih kupnih zmogljivosti je bil dosti preozek, da bi se bila naša država lahko uspešneje vključila v gospodarsko sodelovanje s članicami SEV. To se pravi, da se je naše gospodarstvo tudi tu večkrat znašlo pred zaprtimi vrati. Kako bo v prihodnje, bomo lahko ocenili šele v drugi polovici letošnjega leta, ko bodo v SEV pričeli sklepati petletne pogodbe; načelno so članice SEV pripravljene sodelovanje s SFRJ razširiti, a upoštevati je treba, da je praktična realizacija teh želja odvisna od subjektivnih, a tudi objektivnih okoliščin.

Naslednje vprašanje, ki velja o njem zapisati na tem mestu vsaj nekaj besed, pa so cene. Od druge polovice leta 1963 dalje v SEV obširno razpravljajo, kakšen sistem cen bi bilo treba uveljaviti v meddržavnih plačilih. Socialističnega ekvivalenta produkcijski ceni, ki je navzlic vsem omejitvam še vedno temeljno merilo v kapitalističnih produkcijskih odnosih, še nimamo. To je znan teoretični problem »normalne cene« v socializmu, ki se občutno izraža prav v medregionalnih in meddržavnih ekonomskih odnosih. Teoretične razprave o cenah, ki so bile še nedavno v socialističnih državah domena administracije, segajo čedalje bolj na široko. Pri tem naj omenimo procese v DR Nemčiji in ČSSR, pa tudi v ZSSR in na Madžarskem. Tako so v ČSSR in DR Nemčiji že oblikovali projekte za nove gospodarske sisteme. Nameravajo jih uveljaviti do leta 1970. Precej živahne razprave o »normalnih« cenah za meddržavna plačila so potekale pred ustanovitvijo Mednarodne banke za gospodarsko sodelovanje v SEV in multilateralnega klirinškega sistema. V jedru teh razprav gre najbolj za to, čigavo produktivnost, čigavo razvojno stopnjo gospodarstva naj izražajo te cene, kakšno proizvodnjo naj spodbujajo in kako bi v primeru, če bodo spodbujale moderne velikoserijske industrije, ublažili izgube zaradi nižje produktivnosti v manj razvitih državah in območjih. Kaže, da se v to razpravo, ki v večji ali manjši meri zajema vse socialistične države, vključujejo tudi naši ekonomisti s svojimi prispevki o tako imenovani »dohodkovni ceni«, čeprav le-ta ni usmerjena toliko na zunanje, kot na notranje ekonomske odnose. Dejstvo je, da problem cen v SEV še daleč ni rešen in je pravzaprav šele nekje na začetku.

* * *

Delež EGS v naši zunanji trgovini je nekaj večji kot delež SEV in je tako EGS naš najpomembnejši zunanjetrgovinski partner. EGS je leta 1960 sodelovala v našem uvozu s 33 odstotki, leta 1961 pa s 36 odstotki. Delež EGS v našem izvozu je leta 1962 znašal 26 odstotkov, leta 1962 27 odstotkov, leta 1963 pa že več kot 34 odstotkov.

Ti podatki pričajo, da je EGS naš največji dobavitelj in odjemalec. Dolgovi nam nalagajo, da moramo gospodarske odnose z EGS še bolj okrepiti. Pri tem pa se kaže vrsta neugodnih znamenj.

Predvsem je naša blagovna izmenjava z EGS preveč osredotočena na ZR Nemčijo in Italijo, od koder prihaja in kamor odhaja 85 do 90 odstotkov naše trgovine z EGS. Približno štiri petine našega izvoza v EGS pomenijo kmetijski pridelki in izdelki živilske industrije. Iz EGS pa smo v nekaterih letih uvozili tudi več kot polovico vseh uvoženih investicijskih vrst blaga in reprodukcijskega materiala. Vse to pomeni, da pada štiri petine našega izvoza v EGS pod udarec prelevmana, medtem ko je naša industrija v veliki meri odvisna od reprodukcijskega materiala, investicijske opreme in licenc iz tega dela sveta. Vujo Vukmirica je na primer v članku »Novi momenti u ekonomskim odnosima Jugoslavije i EEZ« (»Socijalizam«, 5/1964) navedel nekatere račune, po katerih je naše gospodarstvo v letu 1965 imelo približno deset milijonov dolarjev izgube zaradi diskriminacijskih ukrepov EGS in zaradi naše enostranske odvisnosti od izvoza kmetijskega blaga na to področje. Pričakovati je treba, da se bo ta pritisk v prihodnjih letih še okreplil, zakaj celotni integracijski sistem EGS in njegove diskriminacijske plati bodo pričeli v celoti delovati šele po letu 1968.

Še težavnejši je naš odnos do EGS zaradi dveh dejstev. Prvo je docela gospodarske narave. Struktura našega gospodarstva, zlasti še kmetijstva, je spričo podobne geografske lege in neposredne bližine zelo podobna strukturi gospodarstva, predvsem pa kmetijstva v pretežno kmetijskih članicah EGS. To pomeni, da ni videti drugega izhoda kakor to, da čim hitreje in učinkoviteje spremenimo strukturo našega izvoza v ta del sveta. Če hočemo prodreti na tržišče EGS z znatnejšo količino industrijskega blaga, nam ne preostane drugega kakor konfrontirati našo industrijsko produktivnost z industrijsko produktivnostjo v EGS, torej s svetovnimi proizvodnimi standardi. Naloga je zelo težavna, a najbrž ne docela neuresničljiva, saj je nekaj naših podjetij že praktično dokazalo, da je to vendarle mogoče.

Drugo dejstvo pa je to, da se naši stiki z EGS kot celoto ne morejo znatneje razviti. Najpomembnejša ovira na tej institucionalni poti je obstrukcija vlade ZR Nemčije in tiha uporaba Hallsteinove doktrine v EGS: doktrine, katere iniciator predseduje visoki komisiji EGS. To izrazito diskriminacijsko politično oviro, ki objektivno nasprotuje celo zahodnonemškemu gospodarskemu interesom, bi delno morda lahko obšli z razširjanjem stikov s Francijo in državami Beneluxa. Pri tem pa je treba omeniti, da EGS čedalje pogostejše nastopa kolektivno, kot blok — in zdi se, da je naša gospodarska zunanja politika tu zamudila del ugodnejših možnosti.

Razprave o vključevanju v mednarodno delitev dela

Kaže, da smo v zadnjem letu že prešli prek obdobja razprav, ko je bilo v krogih gospodarske operative često slišati nekoliko malodušna mnenja o »Jugoslaviji med dvema mlinskima kamnom«, ki naj bi bila EGS in SEV, na višji in konkretnější nivo. Prodrli so spoznanja, po katerih sta tako EGS kot SEV objektivni realnosti: po katerih razvoj teh dveh integracijskih skupin postavlja pred naše gospodarstvo vrsto konkretnih nalog, s katerimi se je treba spoprijeti na konkretnem planu. Jasno je, da ta spoznanja izvirajo tudi in predvsem iz našega notranjega gospodarskega in družbenega razvoja in da se potrebe, ki izvirajo iz konfrontacije s težavami v gospodarskem povezovanju

z vzhodno in zahodno Evropo, ujemajo z nalogami, ki jih gospodarstvu zastavljajo notranji odnosi. Skupščinski in kongresni dokumenti ter razprave so načelno v precejšnji meri razjasnili, kako in kod naj se gibljejo trendne smeri družbene akcije v našem gospodarstvu. Zdaj pa se zastavlja vprašanje, kako prevesti ta načelni konsenz v jezik praktičnih ukrepov. Ta naloga je v skrajni konsekvenci tudi najbolj odločilna.

Danes bi bilo skrajno neprimerno, če bi se vračali na primitivno dilemo v obliki *aut-aut*, ki jo negirajo že temeljna izhodišča konceptov o aktivni koeksistenci: na dilemo »bodisi povezava z EGS, bodisi povezava s SEV«. Razmišljanje v tej smeri se nujno reducira na kavarniški nivo. Krepi se celo trgovina med dvema, nekdanj izrazito sovražno usmerjenima blokovskima organizacijama in logika naglega gospodarskega razvoja žene SEV in EGS v fazo, ko se poleg naraščajoče blagovne izmenjave med članicami teh dveh skupin kažejo celo prvi zametki industrijske kooperacije.

Uveljavilo se je tudi že spoznanje, da s samimi protesti in širokimi političnimi akcijami proti diskriminacijskim ukrepom v EGS ni mogoče opraviti dosti. Mednarodne akcije, kakršne se razvijajo v GATT, v organih OZN in zlasti v procesu, ki se je začel s svetovno konferenco o trgovini in razvoju, so vsekakor zelo koristne in potrebne, zlasti še zato, ker koordinirajo dejanja razvijajočih se držav in ustvarjajo splošno politično ozračje, v katerem visoko razvite industrializirane države ne morejo docela neovirano uveljavljati kapitalističnih produkcijskih odnosov v svetovnih razsežnostih. Dejstvo pa je, da te akcije za sedaj še ne morejo reševati konkretnih, manj dolgoročnih, a za posamezne razvijajoče se države in med njimi za našo življenjsko pomembnih vprašanj v zvezi z enakopravnim vključevanjem v mednarodno trgovino in delitev dela. Razvoj integracijskih skupin je objektivno dejstvo; in samo z objektivnimi dosežki se lahko razvijajoče se države in med njimi Jugoslavija obranijo pred negativnim zunanjim učinkom takih integracij.

Nalogo, ki se je torej loteva naše gospodarstvo spričo potreb lastnega notranjega razvoja, a tudi spričo naraščajočih nevarnosti od zunaj — kar velja zlasti za EGS — bi torej lahko najbolj na široko označili takole: prilagoditi notranjo strukturo in učinkovitost našega gospodarstva bolj zaostrenim notranjim in zunanjim zahtevam.

Skupščinski in kongresni akti so jasno pokazali, da zavest o tem obstaja. Drugo vprašanje pa je, kako uveljaviti to zavest v praksi »policentričnega« gospodarstvenega odločanja, kakršno je v veljavi pri nas. Pri tem gre za izdelavo gospodarske politike in gospodarskega sistema, ki naj čim bolj spodbuja produktivnost, potiska v ospredje razmerje med poslovnimi dohodki in stroški, ustvarja tak sistem cen, ki bo podpiral »lovce na svetovni nivo produktivnosti« in z ekonomskimi rezultati žene zaostajajoče k hitrejšemu prehajanju z ekstenzivnega na intenzivni način gospodarjenja. Tega ni mogoče odpraviti z eno samo institucionalno potezo, pa naj bo še tako vseobsežna; to je navsezadnje plansko in smotno poseganje v tekoče gospodarske procese, ki se vključuje v gospodarski razvoj.

Spričo široke razprave o teh rečeh, ki poteka na kompetentni strokovni ravni, se tu omejimo samo na misli ob nekaterih političnih in ekonomskih vidikih, ki se odpirajo ob proučevanju naših stikov s tujino in njihovih razvojnih možnosti.

Prvi tak vidik pomeni pozicija Jugoslavije v odnosih z EGS in SEV. SFRJ nastopa kot država s približno 19 milijoni prebivalcev nasproti EGS, ki jih ima 177 milijonov, in SEV, ki jih ima 320 milijonov. Ali drugače povedano: delež SFRJ znaša v zunanji trgovini EGS približno en odstotek, v zunanji trgovini SEV pa nekaj več kot en odstotek. Po okroglem računu je torej SFRJ sama po sebi za obe skupini »zanemarljiva količina«. Več teže in pomena ji dajeta razpredena mreža stikov z razvijajočimi se državami in naše zelo aktivno sodelovanje pri mednarodnih akcijah na relaciji med svetovnim Severom in Jugom. Zaradi tega in zaradi naraščajoče komplementarnosti našega gospodarstva z gospodarstvi razvijajočih se držav so zveze, skovane v razvoju politike, ki se bori za miroljubno in aktivno koeksistenco v vsem spektru mednarodnih odnosov, izredno dragocene in nas najbrž nobeni kratkoročni oziri praktične gospodarske narave ne bi smeli zapeljati v skušnjava, da bi te zveze oslabil ali tudi pustili stagnirati na doseženem nivoju.

Drugi vidik obsega naše finančne odnose s tujino in našo plačilno bilanco. Zunanjetrgovinska bilanca s članicami OECD, SEV in razvijajočimi se državami je bila po podatkih dr. Predraga Mihailovića v članku »Jugoslavenska spoljna trgovina u 1964« (»Nedeljni komentari«, 416/1965, publikacija Instituta za spoljno trgovino u Beogradu) v letih 1962, 1963 in 1964 z OECD in SEV pasivna, le z razvijajočimi se državami pa aktivna. Zvezni sekretar za finance Kiro Gligorov je 14. aprila 1965 v zvezni skupščini izjavil, da znašajo naši dolgovi v tujini 1028,6 milijona dolarjev. Po podatkih »Ekonomske politike« št. 681/1956 imamo v okviru vseh doslej najetih kreditov še 710,4 milijona dolarjev neizkoriščenih kreditnih sredstev, ki so delno že angažirana, delno pa še prosta. Na podlagi obveznosti iz vseh najetih kreditov bomo morali letos odplačati 289,4 milijona dolarjev, v letu 1966 — 251,7 milijona dolarjev in v letu 1967 — 177 milijonov dolarjev. Pri tem bomo za odplačila uporabili tudi del prikazanih delno prostih sredstev. Razen tega je struktura naših dolgov dokaj neugodna. Celo če ne upoštevamo kratkoročnih meničnih zadolžitvev za investicije, približno 42 odstotkov naših dolgov ne presega osemletnega odplačilnega roka. K najemanju takih kreditov nas je silil predvsem primanjkljaj v zunanjetrgovinski bilanci.

Deficit v plačilni bilanci se je zlasti naglo povečeval v zadnjih letih. S 160,3 milijona dolarjev v letu 1958 je narasel na 236 milijonov dolarjev v letu 1964. Ali povedano drugače: v tem obdobju so bili naši izdatki za nakup tujega blaga in storitev za 1590,9 milijona dolarjev večji od naših dohodkov za izvoz blaga in storitev.

V obdobju 1954—1964 je po podatkih P. Sabina v članku »Dugovi i potrošnja« (Ekonomska politika, 682—685/1965) naš uvoz naraščal povprečno za 15,6 odstotka, izvoz pa za 11,1 odstotka na leto. V zadnjih dveh letih je uvoz izredno naglo poskočil: v letu 1963 za 19 odstotkov in v letu 1964 za 24 odstotkov. Uvoz reprodukcijskega materiala pa je v letu 1964 zrasel celo za 37 odstotkov. Vse to pomeni, da je nadvse nujno čim učinkoviteje spremeniti strukturo naše industrije, ki je zdaj močno odvisna od tujine. Že navedeni podatki dovolj jasno pričajo, kako izredno potrebni so posegi čvrste gospodarske politike v dinamiko gospodarskih gibanj. Upoštevati je treba, da je višina kreditov, ki jih kaka država najema v tujini, poleg njene razumljive težnje po dodatnih sredstvih za pospeševanje gospodarskega razvoja, odvisna tudi in predvsem od plačilnih zmožnosti njenega gospodarstva.

Vsa ta dejstva močno potiskajo k prehodu na čim intenzivnejše gospodarjenje — na prehod k produkciji v velikih serijah, ki jo je mogoče zagotoviti samo s širokimi notranjimi kooperacijskimi povezavami, a tudi z iskanjem partnerjev za kooperacijo in specializacijo v tujini. Nadalje zahtevajo tudi vse bolj učinkovite investicijske odločitve in uveljavljanje dejanske kolektivne in osebne odgovornosti v gospodarstvu. To danes ni samo zahteva po socialističnih moralnih odnosih, marveč življenjska potreba, ki nam jo vsiljujejo objektivni gospodarski procesi.

Razprave o teh vprašanjih, ki se razvijajo v skupščinah in na kongresih, pomenijo izredno koristno in razveseljivo samoupravno manifestacijo. Najbrž se bo ta manifestacija v prihodnje uveljavila tudi na širšem območju. Predvideni prenos odločitev o razširjeni reprodukciji na podjetja, torej v roke delavskemu samoupravljanju, bo merila, ki jih danes uporabljamo pri gospodarskem odločanju, nedvomno močno zaostril.

To se vključuje v tretji vidik naših gospodarskih odnosov s tujino, zlasti še s SEV in EGS. Ta vidik obsega družbenopolitično primerjavo med učinkovitostjo visoko razvitega kapitalističnega gospodarskega mehanizma v EGS, sedanje razvojne stopnje socialističnih produkcijskih odnosov v SEV in samoupravnega sistema v jugoslovanski socialistični demokraciji. Jasno je, da končni namen družbenega in v njegovem okviru gospodarskega razvoja pri nas ne more biti nekakšna fetišizacija materialnih dosežkov. Ta namen je lahko, če ga označimo površno in na kratko, samo resnična dezalienacija človeka v Marxovem smislu, pri čemer je gospodarski razvoj najbolj nujni sestavni del procesa. Zdi se, da naglega in učinkovitega gospodarskega napredka na že doseženi stopnji v razvoju družbenih odnosov pri nas ni mogoče ločevati od dejanske rasti in krepitve samoupravljanja. V glasnejših in tišjih polemikah o prenosu razširjene reprodukcije v samoupravno sfero so se tu in tam zastavljala nekakšna vprašanja, ali je samoupravljanje v gospodarskem pogledu dovolj učinkovito ali ne; ali lahko vzdrži diskriminacijske pritiske v kompleksu mednarodnih odnosov ali pa ne. Nekateri avtorji so se pri tem posredno sklicevali tudi na diskriminacijo, ki jo mora naše gospodarstvo premagovati na zahodnoevropskih tržiščih, in pri tem pripisovali del krivde za šibke člene v verigi naših odnosov s tem delom sveta ter za našo odvisnost od njega prav samoupravljanju in našemu gospodarskemu policentrizmu.

Najbolj učinkovito zavračajo te konstrukcije so analize nekaterih sindikalnih vodstev, katerih rezultati so bili objavljeni na več mestih. Po podatku iz ene teh analiz so v zadnjih dveh letih približno sedemdeset odstotkov gospodarskih odločitev na jugoslovanskih tleh sprejeli administrativni organi. To dovolj zgovorno priča, v kakšni smeri je treba iskati gospodarsko učinkovitost.

Povsem jasno je, da odnosi med Jugoslavijo kot državo in družbeno skupnostjo in EGS ter SEV vsiljujejo našemu gospodarstvu hude zahteve. Nesporno je tudi to, da teh zahtev ne bo mogoče zadovoljiti v kratkem razdobju, ker gre za spopad s posledicami več sto let trajajočega zgodovinskega razvoja. Hkrati pa drži, da pred tem ne gre obupavati, ampak da je treba s premišljeno, trdno in na dolgo progo orientirano gospodarsko politiko in sistemom, ki bo spodbujal težnje po visoki produktivnosti, segati vsaj po tistem, kar je dosegljivo.

Dušan Dolinar